

studentów przemawia również zamieszczony na jej końcu indeks nazwisk, jak również zastosowanie przez autora tzw. żywej paginacji, ułatwiającej szybkie odnalezienie w tekście interesujących czytelnika fragmentów dzieła. Na koniec, czuję się w miłym obowiązku pogratulować wydawcy (PWN) nadzwyczaj starannego wydania recenzowanej książki, która została wydrukowana na wysokiej jakości papierze, w twardej i gustownie zaprojektowanej obwolucie. Wydawca zadbał również o bogatą ikonografię wysokiej jakości poligraficznej (wiele ilustracji kolorowych), jak i merytorycznej, doskonale uzupełniającej treści zawarte w publikacji. Szczerze więc polecam książkę Wolfganga Froese czytelnikom, zarówno profesjonalnie zajmującym się problematyką związaną z basenem Morza Bałtyckiego, jak i hobbystom.

Piotr Florek
(Olsztyn)

Maria Filina, Danuta Ossowska, *Losy Polaków na Kaukazie, cz. I: „Tbiliska grupa” polskich poetów zesłańców, Wydawnictwo „Uniwersal”, Tbilisi 2007, ss. 347.*

Problematyka twórczości polskich poetów zesłanych na Kaukaz w XIX w. jest istotną częścią badań nad dziejami Polaków na Syberii, a także migracji pozbawionych własnego państwa rodaków w ogóle. Książka autorstwa Marii Filiny – profesor Państwowego Uniwersytetu w Tbilisi oraz Danuty Ossowskiej – doktor pracującej w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Warmińsko Mazurskiego dotyczy romantycznego okresu twórczości Polaków na Kaukazie. Stanowi ona pierwszą część pracy, która ma obejmować całościową panoramę życia i twórczości polskich literatów na tym obszarze. Praca obejmuje grupę zesłańców, którzy znaleźli się na Kaukazie (głównie w Gruzji) w okresie międzypowstaniowym i przebywali tam do amnestii Aleksandra II w 1856 r. W literaturze grupa ta zyskała miano „Grupy tbiliskiej”. Autorki dzięki kwerendzie w archiwach gruzińskich poszerzyły dotychczasową wiedzę na temat życia i twórczości jej członków. Za główny cel rozprawy postawiły przybliżenie sylwetek młodych polskich patriotów, których warunki polityczne rzuciły na Kaukaz oraz analizę i ocenę ich twórczości literackiej, która odcisnęła swoje piętno zarówno w kulturze polskiej, jak i gruzińskiej.

Praca składa się z dwóch podstawowych części. Pierwsza z nich stanowi charakterystykę młodych polskich romantyków, którzy z różnych powodów zostali rzućeni daleko od ojczyzny, przede wszystkim do Gruzji, analizuje ich biografie oraz przedstawia główne problemy i uwarunkowania ich twórczości. Druga to antologia pisarskiej działalności tej grupy, w której skład wchodzi zachowane listy, fragmenty wspomnień, pamiętników i dzienników, a także utwory poetyckie.

W pierwszej części pracy autorki przedstawiają czytelnikowi portret zbiorowy „kaukazczyków”, charakteryzują życiorysy dwudziestu jeden młodych twórców zesłanych na Kaukaz w różnych okresach, przede wszystkim jednak po powstaniu listopadowym. Grupa ta utworzyła na tych terenach niejako filię polskiej literatury. W tej części zostały przedstawione sylwetki czołowych twórców, znanych w literaturze, takich jak Tadeusz Łada-Zabłocki, Władysław Strzelnicki, Leon Janiszewski, a także romantyków mniej znanych: Michała Butowta Andrzejkowicza, Ignacego Dobrskiego, Franciszka Sawicza. Przedstawiając poszczególne biografie zrezygnowano z chronologii a za główne kryterium przyjęto ich spuściznę oraz rangę talentu poetyckiego. Autorki sporządziły kompleksowy obraz pokolenia „kaukazczyków”, wyróżniając cechy charakterystyczne dla tego pokolenia. Byli to przede wszystkim młodzi intelektualiści pochodzący z drobnej szlachty kresowej, pełni zapału do walki o niepodległe państwo polskie. Kaukaz dla większości opisywanych bohaterów stał się nie tylko grobem ich młodzińskich nadziei, ale również rzeczywistym miejscem ostatniego spoczynku. Z punktu widzenia historyka wiele skreślonych w pracy biografii można uzupełnić przy wykorzystaniu materiałów genealogicznych, zachowanych ksiąg parafialnych, materiałów majątkowych. W kolejnych rozdziałach pierwszej części omawianej pracy podjęte zostały kwestie kontaktów „kaukazczyków” z Polakami w Królestwie Polskim i guberniach zachodnich, głównie z polskimi elitami intelektualnymi. Autorki wskazują na obecność twórców kaukaskich na łamach wielu polskich periodyków, m.in.: „Atheneum”, „Rocznika Literackiego”, „Pamiętnika Naukowo-Literackiego”, „Biblioteki Warszawskiej” i innych. Ich publikacje, niestety poddane cenzurze, skierowały uwagę społeczeństwa polskiego na Kaukaz; po raz pierwszy w takim stopniu opinia publiczna zetknęła się z nieznanym jej regionem. Dodatkowo obecność twórców zesłanych na Kaukaz miała wpływ, na co zwracają uwagę autorki, na charakter i wizerunek niektórych wydawnictw.

W kolejnym rozdziale omówiono postawy ideowe – stosunek do kwestii społecznych, politycznych, do zaborców i sprawy niepodległości. Odrębny rozdział poświęcono roli Tadeusza Łady-Zabłockiego, który był niewątpliwym przywódcą młodych romantyków na zesłaniu. Autorki podejmują też problematykę krystalizacji wzorca poety kaukaskiego, jego wizje poetyckie i dominującą tematykę twórczości. Na podstawie zachowanych materiałów dokonują oceny ich stosunku do religii, wykreowanego obrazu kobiety, konwencji i stereotypów kulturowych, funkcjonujących w twórczości Polaków. Część pierwszą pracy zamyka rozdział: *Polak-Gruzin. Uwagi do portretu*, który przybliży czytelnikowi wzajemny stosunek gruzińskich elit intelektualnych do polskich twórców zesłańców, ich wzajemne relacje i więzi, wytworzone na tle skomplikowanych realiów politycznych oraz rolę młodych romantyków w historii Kaukazu i Gruzji.

Druga część to antologia prac „kaukazczyków”, szczególnie cenna ze względu na to, że część z nich publikowana jest tu po raz pierwszy, większość

zaś, pomijana przez historyków literatury, nie ukazała się do tej porzy poza swoim XIX-wiecznym pierwodrukiem. Znajdujemy tu korespondencję, wspomnienia i wyjątki z pamiętników, opisy przyrody i kultury Kaukazu oraz poezję.

Praca stanowi istotne uzupełnienie wiedzy na temat losów i twórczości polskich zesłańców politycznych w XIX w., ukazuje grupę młodych romantyków, których tragiczne losy skazały na literacki niebyt. Z rozproszonych materiałów źródłowych autorkom udało się stworzyć spójny obraz zbiorowości polskiej na Kaukazie w okresie międzypowstaniowym. Stanowi ona kolejny ważny element do odtworzenia całościowych dziejów Polaków pozbawionych państwa, dla których ojczyzna była celem najwyższym. Pomimo wielu wyżej podkreślanych walorów w pracy nie ustrzeżono się pewnych błędów czy niejasności. W sposób nieprecyzyjny posłużono się terminem „Królestwa Polskiego” (s. 13). W opisie postaci Wojciecha Potockiego czytelnik jest zdezorientowany, do kogo dotarła wiadomość o dopisku Potockiego na egzemplarzu tekstu konstytucji Królestwa Polskiego, za którą groziło Potockiemu aresztowanie – czy do Wielkiego Księcia Konstantego, czy do namiestnika Józefa Zajączka, a z kontekstu wynika, jakoby namiestnikiem był właśnie Konstanty (s. 60). W teźże biografii autorki skrupulatnie pomijają też imię macochy Potockiego, która odegrała w jego życiu istotną rolę i przywoływana jest kilkakrotnie jako „macocha” (s. 59–61). Do mankamentów pracy należy strona edytorska. Na wielu stronach w tekście (w środku wyrazów lub pomiędzy wyrazami) znajdują się niczym nieuzasadnione myślniki (np.: s. 5, 10, 15, 37, 40 i inne). Pewne zastrzeżenia dla czytelnika-historyka może budzić forma przypisów, które są zaznaczone jako numery pozycji w bibliografii, przez co przyzwyczajeni do tradycyjnego zapisu muszą liczyć się z pewnym dyskomfortem.

Praca przybliży nam sylwetki młodych ludzi, którzy za przynależność do spisków niepodległościowych lub podejrzania o zaangażowanie w nie zostają zesłani na Kaukaz – tereny dla nich zupełnie nieznanne. Większość z tych młodych patriotów wcielona została do Korpusu Kaukaskiego i nigdy nie powróciła na ziemię ojczyste. Poezja i proza była jedyną formą wyrażenia swojego sprzeciwu, bólu, emocji związanych z zesłańczym losem. Poznanie tej grupy i jej twórczości jest cennym wkładem w historiografię i historię literatury doby romantyzmu.

Maria Korybut-Marciniak
(Olsztyn)